

УДК7.046.3+069.02:93(477)+069.51+(4+7)+272+2-526+749.51 “17–18”
Національний музей історії України

Попельницька Олена Олексіївна
кандидат історичних наук,
завідувач
відділу науково-видавничої діяльності,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
elenc503@gmail.com

Olena O. Popelnytska
Candidate of Historical Sciences (PhD),
Head of the Department of Scientific Publishing,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

МЕТАЛЕВІ ХРЕСТИ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ XVIII–XIX СТОЛІТТЯ У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

METAL CROSSES OF THE CATHOLIC CHURCH OF THE 18TH–19TH CENTURIES IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У статті розглядаються культові хрести католицької церкви XVIII–XIX ст. (нагрудні та у складі чоток) із зібрання Національного музею історії України, які досі не були досліджені та не були введені до наукового обігу. Зокрема, у ставрографічному зібранні музею представлені два виготовлені у Західній Європі хрести, на яких зображено популярного іспанського святого – Дієго з Алькалі. Означені музейні предмети як історичні джерела дотичні не лише до історії України, а й до інших європейських держав. Вони також становлять певний інтерес як твори декоративно-ужиткового мистецтва XVIII–XIX ст.

Ключові слова: ставрографія, католицизм, новий час, Іспанія, Італія, святий Дієго, XVIII–XIX ст., Національний музей історії України, художнє литво.

Abstract

The article reviews the metal crosses of the Catholic cult of the 18–19 centuries (breast and chock) from the collection of the National Museum of Ukrainian History that have not been studied and introduced into the scientific circulation yet. In particular, in this staurographic collection there are two rather rare crosses, made in Spain, depicting St. Diego of Alcalá. In general, these museum objects represent very interesting historical sources not only to the history of Ukraine but also other European states. They are also interesting as works of decorative-applied arts of the 18–19 centuries.

Key words: staurography, Catholicism, Modern Age, Spain, Italy, St. Diego, 18–19 centuries, National Museum of Ukrainian History.

У фондовій групі зберігання “Метал” (“Мт”) Національного музею історії України (далі – НМІУ) зберігаються виготовлені з кольорового металу предмети особистого благочестя – хрести, які, за їхніми зовнішніми ознаками, можна зарахувати до культових предметів католицької церкви. Досі ці музейні предмети не були вивчені та введені до наукового обігу.

Серед означених музейних предметів привертають увагу два виготовлені з мідного сплаву кінцеві хрести, ставрографічний тип яких можна визначити як “лотарингський хрест”¹. Характерні потовщення на кінцях цих хрестів дають змогу більш точно визначити їхнє походження, оскільки хрести подібної форми популярні в Іспанії. Цей хрест (рис. 1), за місцем перебування цієї християнської реліквії – м. Каравака-де-ла-Крус (ісп. Caravaca de la Cruz²) – має назву “la Cruz de Caravaca”.

Хрест з м. Каравака-де-ла-Крус з характерними потовщеннями на кінцях виготовлений у XV ст. коштовним релікварієм (рис. 2), у якому зберігається фрагмент Істинного Хреста (ісп. Vera Cruz, латиною Lignum Crucis), на якому, згідно з церковним переказом, було розіп’ято Ісуса Христа. З часів середньовіччя означений хрест перебуває у Сантуаріо-де-ла-Вера-Крус

1 Лотарингський хрест – геральдична фігура, хрест з двома поперечними перекладинами. Символ Лотарингії – історичного регіону, розташованого на кордоні між сучасними Францією та Німеччиною (див.: Лотарингский крест / [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82 (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана).

2 З 1998 р. це місто, розташоване у іспанській провінції Мурсія, зараховане до п’яти найважливіших священних міст католицького світу – після Риму, Єрусалиму, Сантьяго-де-Компостела та Камаленьйо.

(з ісп. Святилище Істинного Хреста) у базиліці Вера-Крус, розташованій у межах колишньої мусульманської фортеці Алькасар. Залегендою, означений хресту у 1232 р. дивовижним чином з'явився у палаці мавританського правителя м. Карвака-де-ла-Крус, і це сприяло наведенню того у християнство. Впродовж п'яти століть la Cruz de Caravaca є загальноіспанським релігійним символом³. Разом з іспанськими місіонерами (ченцями-францисканцями) його культ поширився у багатьох країнах Європи та Америки⁴.

Один з хрестів типу “la Cruz de Caravaca”, що зберігається у НМІУ (інв. № **Мт–278**, 6,9×3,7 см) – двосторонній, виготовлений із золотавого металу (латунь?) у бароковому стилі. Його нижня горизонтальна перекладина довша за верхню. Кінці хреста завершуються характерними потовщеннями. На чільному боці хреста вигравійовано постать чоловіка у чернечій мантиї (з пелериною та каптуром), підперезаній мотузьяним поясом. Його руки розведені в сторони, у правиці він тримає хрест. На нижній горизонтальній і вертикальній перекладинах хреста вигравійовано напис “Did / ace / oga pro me” (з лат. “Дідацій, молись за мене”). На звороті хреста – ідентичне зображення святого у ярі у супроводі напису “San / topoга pro me” (з лат. “Святий, молись за мене”) (рис. 3).

Хоча хрест Мт–278 було записано до інвентарної книги фондової групи зберігання “Метал” Київського державного історичного музею (нині – НМІУ) у 1952 р., є вірогідність того, що він потрапив до музейного зібрання набагато раніше. На користь такого припущення свідчить напис на картонній картці, підвішений на мотузці до хреста: “О<...>(?)”, м. Карвасар, Н. Волошановича, № 9187 / 1900 г.”. Іншим почерком на картці зазначені номери “894”, “3028” та “42 157”. Наявність кількох інвентарних номерів (рис. 4), швидше за все, свідчить про те, що означений артефакт кілька разів, починаючи з 1900 р., змінював локацію. № 42 157, вірогідно, є номером Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (діяв у 1924–1934 рр., далі – ВІМ) або його правонаступника – Центрального історичного музею (діяв у 1934–1941 рр., далі – ЦІМ). №№ 894 та 3028 можуть належати Київському художньо-промислому і науковому музею (діяв у 1899–1924 рр.), Церковно-археологічному музею при Київській духовній академії, Музею старожитностей київського Університету св. Володимира чи іншому музейному закладу, колекції якого у 1920–1930-х рр. поповнили зібрання ВІМ та ЦІМ, а зараз перебувають у складі фондів зібрань НМІУ.

Зображений на означеному хресті святий – Дідацій з Алькалі (англ. St. Didacus of Alcalá) у іспаномовних країнах відомий як св. Дієго з Алькалі (ісп. San Diego de Alcalá) або св. Діас (san Diaz). Його вважають покровителем францисканських братів-мирян⁵, оскільки він був першим канонізованим братом-мирянином “Ордена братів менших” (лат. Ordo Fratrum Minorum)⁶.

Виявлені у інтернет-ресурсах кілька аналогій хрестів типу “la Cruz de Caravaca” (представлені на сайтах антикварних аукціонів) датовані XVIII ст. Вони, хоч і відрізняються зображеннями (Розп'яття або св. Франциск), усі 6-кінцеві з характерними потовщеннями на кінцях⁷ (рис. 5–9).

Прямих аналогій хресту із зображенням св. Дідація доки не виявлено. Можливо, такий іконографічний сюжет (на противагу хрестам, присвяченим св. Франциску) досить рідкісний, зважаючи на специфіку культу цього святого – покровитель братів-мирян.

Оскільки культ св. Дідація поширений у Іспанії, можна припустити іспанське походження артефакту із зібрання НМІУ, хоча, не виключено, що хрест виготовлено у іншій країні.

Повертаючись до напису на картонній етикетці, слід відзначити, що у ньому, крім дати “1900” (рік надходження цього артефакту до музею чи рік його виявлення), згадується м. Карвасарта написане не зовсім чітко прізвище “Н. Волошанович”⁸. Узагальнивши ці відомості, можна зробити кілька припущень: 1) означений хрест виявлено чи знайденоу м. Карвасари

3 Каравака-де-ла-Крус / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B5-%D0%BB%D0%B0-%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%81> (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана: Caravaca de la Cruz / [Electronic resource]: Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Caravaca_de_la_Cruz (last access: 02/02/2019). – Title from the screen.

4 La cruz de Caravaca sera la Pieza del mes de marzo / Por Redaccion. – 20 marzo, 2014 / [Electronic resource]: MIRA Comunicación | ISSN 2605-0048 Biblioteca Nacional de España. – Access mode: www.elmira.es/20/03/2014/la-cruz-de-caravaca-sera-la-pieza-del-mes-de-marzo (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

5 Устав францисканского ордена мирян. Глава I. Францисканский орден мирян / [Электронный ресурс]: FrereRufin.com. – Режим доступа: <https://www.frere-rufin.com/pages/ru/ofs/regles-ofs> (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

6 Св. Дієго (1400, Сан-Ніколас-дель-Пуерто, Севілья – 1463, Алькала-де-Енарес, Кастилія (San Nicolas del Puerto, Sevilla, 1400 – Alcalá de Henares, 1463)) – чернець-францисканець, місіонер на Канарських островах (1442), канонізований у 1588 р. папою Сикстом V; див.: Didacus of Alcalá / [Electronic resource]: Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Didacus_of_Alcal%C3%A1 (last access: 02.02.2019). – Title from the screen; Дієго из Алькалы / [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%B5%D0%B3%D0%BE_%D0%B8%D0%B7_%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8B (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

7 MUY ANTIGUA CRUZ DE CARAVACA EN PLATA DE LEY SIGLO XVIII. CON GRABADOS CINCELADOS / [Electronic resource]: todocoleccion. – Access mode: <https://www.todocoleccion.net/antiguedades/muy-antigua-cruz-caravaca-plata-ley-siglo-xviii-grabados-cinzelado-s-x51586967> (last access: 02.02.2019). – Title from the screen; CRUZ DE CARABACA DE PLATA SIGLO XVIII CON LEYENDA TALLADA A MANO / [Electronic resource]: todocoleccion. – Access mode: <https://www.todocoleccion.net/joyeria/cruz-carabaca-plata-siglo-xviii-leyenda-tallada-mano-x41104388> (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

8 Можливо, це – М. Волошанович, священник церкви с. Бережанка Кам'янецького пов. (нині – Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.), який на початку XX ст. подарував Подільському єпархіальному давньосховищу кілька давньоримських монет (див.: *Старенький І. О.* Формування нумізматичної колекції Подільського єпархіального давньосховища // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 17–18 травня 2012 р. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори–2006”, 2016. – С. 80).

Н. Волошановичем; 2) означений хрест належав Н. Волошановичу – жителю м. Карвасари.

Враховуючи те, що на хресті Мт–278 немає слідів патини та механічних ушкоджень, можна відкинути версію про його “археологічне” походження: найвірогідніше, він ніколи не перебував у землі. Проте, якщо хрест походить з передмістя м. Кам'янець-Подільського – Карвасара (яке до 1925 р. було містечком Довжоцької вол. Кам'янецького пов. Подільської губ.⁹), можна припустити його зв'язок з францисканським монастирем, який у XIV–XVIII ст. діяв у Старому місті Кам'янець-Подільського¹⁰. Означений хрест, який можна датувати XVIII-м чи XVII-м ст. і який було виготовлено в одній із європейських країн (імовірно Іспанії), міг потрапити до “столиці Поділля” разом з ченцями-францисканцями (що належали до одного з найчисленніших католицьких орденів і місії яких були у багатьох європейських країнах та в Америці).

Цей артефакт міг потрапити до України також разом з католицькими паломниками – жителями Кам'янець-Подільського.

Можна також припустити, що означений хрест привіз сам Н. Волошанович, який міг придбати його за кордоном та подарувати одному з українських музеїв, із зібрання якого у 1920-х чи 1930-х рр. означений хрест надійшов до ВІМ або ЦІМ. Хрест Мт–278 міг бути переданий з якоїсь музейної установи до Київського державного історичного музею у 1952 р., коли було зроблено запис до музейної інвентарної книги групи зберігання “Метал”.

Другий хрест із зібрання НМІУ, що також належить до ставрографічного типу “la Cruz de Caravaca” (інв. № **Мт–327**, 9,2×4,7 см) і який у 1952 р. було записано до інвентарної книги “Метал”, виготовлено з кольорового металу золотавого кольору у техніці литва та гравіювання. Хрест двосторонній, із рельєфними зображенням Розп'яття та св. Анни – матері Діви Марії.

На чільному боці хреста зображено рельєфне Розп'яття, над яким вигравійовано напис “XPS” (Christus – лат. Христос). Ліворуч та праворуч Розп'яття розміщені аббревіатури “VI” та “NC” (Vince – лат. переможець). На нижній горизонтальній перекладині вигравійовано напис “XPS / REG / XPS / IMP” (“Cristoregna, Cristodolina” – лат. “Христос править, Христос володарює”). На вертикальній перекладині хреста вигравійовано напис “XPS AB OMNI MA MO” (лат. “Ісусе, ти – усе для мене”) (рис. 10).

На звороті хреста у центрі рельєфом зображено жіночу постать у довгому одязі, зі складеними у молитві руками. Над нею, на верхньому кінці хреста, вигравійовано монограму “HS”¹¹. На горизонтальному та вертикальному кінцях хреста розміщено напис “Anna vi dopo el suor el'anima mia” (з італ. “Анно, я віддаю тобі своє серце і свою душу”) (рис. 11). За візуальними ознаками (якісне рельєфне литво) означений хрест можна датувати XIX-м ст.; країною його виготовлення, швидше за все, є Італія.

Ще одним хрестом із зібрання НМІУ, на який би хотілося звернути увагу, є нагрудний хрест **Мт–490**, виконаний у неоготичному стилі у техніці литва (8,5×4,5 см). Його розширені кінці прикрашені хрестовидними готичними наскрізними отворами та завершуються ажурними виноградними листками. Краї кінців хреста декоровано готичними зубцями¹². У середохресті змонтовано круглу накладку, поверх якої – 6-кінцева розета з 10-пелюстковою квіткою у центрі. Зворотний бік хреста так само виглядає, як і чільний, тільки 6-кінцева розета на перехресті не прикріплена, а відлита разом з хрестом (рис. 12–13).

Стилістично подібним до попереднього хреста, проте дещо відмінним за технікою виконання, є хрест **Мт–2869**, який, як і хрест Мт–480, можливо, імітує ажурні вікторіанські хрести та декоровані античними каменями “a crux gemmata” (з лат. “хрест, прикрашений дорогоцінним камінням”) другої половини XIX – початку XX ст. Означений хрест виготовлено у техніці ажурного литва. Його нижній розширений кінець трохи довший за рештукінців. Середохрестя зі споду прикрашене 6-кінцевою розетою, а з чільного боку – медальйоном з рельєфним зображенням голови людини у профіль, оберненої ліворуч. І хоча це зображення частково зруйноване (після реставраційних робіт означений хрест для запобігання подальшому псуванню було вміщено до прозорого футляру), його можна ідентифікувати як імітацію гем, якими декорували “a crux gemmata”, що побутовали у Європі з часів середньовіччя¹³. Деякі з “a crux gemmata” другої половини XIX ст., виготовлені для вищих церковних ієрархів, представлені на інтернет-аукціонах. Зокрема, перехрестя виготовленого в Італії у 1860 р. золотого хреста прикрашає каменя із профілем Ісуса Христа¹⁴.

На відміну від хреста Мт–480, ажурні кінці хреста Мт–2869 декоровані флористичними мотивами та завершуються

9 Будзей О. Карвасари: Штрихи до історії міст і містечок // Час: інформаційний бюлетень. – 2006. – № 1 (1). – Лютий. – С. 7 / [Електронний ресурс]: Національний природний парк “Подільські Товтри”. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/statii/karvasary4.html> (дата звернення: 02.02.2019). – Назва з екрана.

10 Історія храму Успіння Пресвятої Богородиці, у минулому Архієрейська Свято-Успенська церква / [Електронний ресурс]: Кафедральний собор на честь святого благовірного князя Олександра Невського. Кам'янець-Подільський. – Режим доступу: <http://svsobor.com/wp-content/uploads/2017/05/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%85%D1%80%D0%BC%D1%83-%D0%A3%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf> (дата звернення: 02.02.2019). – Назва з екрана.

11 IHS – аббревіатура одного з лат. висловів “In Hoc Signo” – “У цьому (хресті) – порятунк”, “Iesus Hominum Salvator” – “Ісус – рятівник людства” або “In Hoc Signo” – “З цим переможеш”; IHS – емблема чернечого ордену єзуїтів.

12 У християнстві виноградна лоза уособлює слова Ісуса Христа, який себе називав лозою, а апостолів – її гілками; лоза з листям символізує таїнство Євхаристії, у якому вино вважають кров'ю Ісуса. Мотив лози поширений у архітектурному декорі християнських храмів Європи (зокрема Англії), культового гаптування та різьблення (див.: Виноград (символ) / [Електронний ресурс]: Megabook – Режим доступу: [\(https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%20\(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB\)](https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%20(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB)) (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

13 Crux gemmata / [Electronic resource]: Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Crux_gemmata (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

14 Rarest Hard Stone Cameo of Jesus on a Pectoral Gold and Gems Cross / [Electronic resource]: Ruby Lane. – Access mode: <https://www.rubylane.com/item/61838-329251x20215/rarest-hard-stone-cameo-jesus-pectoral> (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

ажурною 8-кінцевою ромбічною розетою з квіткою в центрі, від якої радіально розходяться пагони. Як і у хреста Мт–480, краї кінців хреста Мт–2869 декоровані готичними зубцями (рис. 14, 15).

Ще одним хрестом із зібрання НМІУ є латинський хрест Мт–281 (12,3×6,4 см) з рельєфним зображенням Розп'яття та постаті Діви Марії, виготовлений у техніці литва та карбування із золотавого металу. У 1952 р. цей предмет було записано до музейної інвентарної книги “Метал”. Оскільки означений хрест має старий № 42134, можна припустити, що він походить із зібрання ВІМ або іншого музею. Кінці хреста завершують готичні квадрифолії з хрестовидними розетами усередині. Такий же квадрифолій, прикрашений чотирма геральдичними ліліями, перебуває у середохресті. У центрі хреста прикріплено литу реалістичну об'ємну постать розп'ятого Ісуса Христа, над головою якого розміщено напис “INRI” (з лат. Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum – “Ісус з Назарету, Цар Іудейський”). Під Розп'яттям, барельєфом, зображено постать Діви Марії (?) у довгому одязі і з покритою головою.

На звороті хреста викарбовано напис “Souvenir de mission” (з фр. “На згадку про місію¹⁵”) (рис. 16, 17).

Ще один чотирикінцевий хрест Мт–492 (6,0×4,5 см) є складовою частиною розарія (лат. rosarium – “вінок з троянд”) – католицьких чоток¹⁶. Наявність старого № 17749 може свідчити про те, що означений предмет походить із зібрання ВІМ або іншого музею.

Виконаний у бароковому стилі з темно-сірого металу, хрест висить на 88-сантиметровому металевому ланцюгу чорного кольору, виготовленому з пружинних зірочок та кілець. Нижній кінець хреста довший за інші. Оформлені у флористичній манері, кінці хреста завершуються акантовим листям. У середохресті прикріплено овальний щиток, на якому рельєфом зображено чотирикінцевий хрест, якір та серце¹⁷. Зворотний бік хреста такий самий, як і чільна сторона, тільки середохрестя рівне, без зображень.

Отже, предмети релігійного культу католицької церкви – хрести з кольорового металу зі сфрагістичного зібрання НМІУ – досить цікаві історичні джерела, дотичні не лише до історії України а й інших європейських держав, що становлять певну цінність як твори декоративно-ужиткового мистецтва XVIII–XIX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Будзей О. Карвасари: Штрихи до історії міст і містечок // Час: Інформаційний бюлетень. – 2006. – № 1(1). – Лютий. – С. 7 / [Електронний ресурс]: Національний природний парк “Подільські Товтри”. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/statti/karvasary4.html> (дата звернення: 02.02.2019). – Назва з екрана.

2. Вера, Надежда, Любовь и их мать София / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B0_%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%8C_%D0%B8_%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D0%A1%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

3. Диего из Алькалы / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%B5%D0%B3%D0%BE_%D0%B8%D0%B7_%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8B (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

4. Лотарингский крест / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82 (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

5. Каравака-де-ла-Крус / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B5-%D0%BB%D0%B0-%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%81> (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

6. Розарий (религия) / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_\(%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%8F\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_(%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%8F)) (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

7. Старенький І. О. Формування нумізматичної колекції Подільського єпархіального давньосховища // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 17–18 травня 2012 р. / [ред.-кол.: О. М. Завальнюк (голова), О. Б. Комарницький (відп. ред.), Л. В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори–2006”, 2016. – С. 78–83.

8. Устав францисканского ордена мирян. Глава I. Францисканский орден мирян / [Електронний ресурс]: Frere Rufin.com. – Режим доступа: <https://www.frere-rufin.com/pages/ru/ofs/regles-ofs> (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

9. Caravaca de la Cruz / [Electronic resource]: Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: <https://en.wikipedia.org/wiki/>

¹⁵ Певно, йдеться про здійснення релігійного паломництва.

¹⁶ Розарій (религия) / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_\(%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%8F\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_(%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%8F)) (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

¹⁷ Римських мучениць Софію та її дочок Віру, Надію та Любов (лат. Fides, Spes, Caritas) як святих вшановують як католики, так і православні. Їхніми символами є хрест, якір та серце (див.: Вера, Надежда, Любовь и их мать София / [Електронний ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B0_%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%8C_%D0%B8_%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D0%A1%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F (дата обращения: 02.02.2019). – Название с экрана.

[Caravaca de la Cruz](#) (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

10. CRUZ DE CARABACA DE PLATA SIGLO XVIII CON LEYENDA TALLADA A MANO / [Electronic resource]: todocoleccion. – Access mode: <https://www.todocoleccion.net/joyeria/cruz-carabaca-plata-siglo-xviii-leyenda-tallada-mano~x41104388> (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

11. Crux gemmata / [Electronic resource]: Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Crux_gemmata (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

12. Didacus of Alcalá / [Electronic resource]: Wikipedia, the free encyclopedia. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Didacus_of_Alcal%C3%A1 (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

13. La cruz de Caravaca sera la Pieza del mes de marzo / Por Redaccion. – 20 marzo, 2014 / [Electronic resource]: MIRA Comunicación | ISSN 2605-0048 Biblioteca Nacional de España. – Access mode: www.elmira.es/20/03/2014/la-cruz-de-caravaca-sera-la-pieza-del-mes-de-marzo (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

14. MUY ANTIGUA CRUZ DE CARAVACA EN PLATA DE LEY SIGLO XVIII. CON GRABADOS CINCELADOS / [Electronic resource]: todo coleccion. – Access mode: <https://www.todocoleccion.net/antiguedades/muy-antigua-cruz-caravaca-plata-ley-siglo-xviii-grabados-cinzelados~x51586967> (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

15. Rarest Hard Stone Cameo of Jesus on a Pectoral Gold and Gems Cross / [Electronic resource]: RubyLane. – Access mode: <https://www.rubylane.com/item/61838-329251x20215/rarest-hard-stone-cameo-jesus-pectoral> (last access: 02.02.2019). – Title from the screen.

REFERENCES

1. Будзей О. Карвасари: Штрихи до історії міст і містечок // Час: Інформаційний бюлетень. – 2006. – # (1). – Лютий. – С. 7 / [Elektronnyi resurs]: Natsionalnyi pryrodnyi park “Podilski Tovtry”. – Rezhym dostupu: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/statti/karvasary4.html> (data zvernennya: 02.02.2019). – Nazva z ekrana.

2. Vera, Nadezhda, Lyubov i ikh mat Sofiya / [Elektronnyi resurs]: Vikipediya. Svobodnaya entsiklopediya. – Rezhim dostupa: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B0_%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%8C_%D0%B8_%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D0%A1%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F (data obrascheniya: 02.02.2019). – Nazvanie s ekrana.

3. Diego iz Alkaly / [Elektronnyi resurs]: Vikipediya. Svobodnaya entsiklopediya. – Rezhim dostupa: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%B5%D0%B3%D0%BE_%D0%B8%D0%B7_%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8B (data obrascheniya: 02.02.2019). – Nazvanie s ekrana.

4. Lotaringskiy krest / [Elektronnyi resurs]: Vikipediya. Svobodnaya entsiklopediya. – Rezhim dostupa: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82 (data obrascheniya: 02.02.2019). – Nazvanie s ekrana.

5. Karavaka-de-la-Krus / [Elektronnyi resurs]: Vikipediya. Svobodnaya entsiklopediya. – Rezhim dostupa: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B5-%D0%BB%D0%B0-%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%81> (data obrascheniya: 02.02.2019). – Nazvanie s ekrana.

6. Rozariy (religiya) / [Elektronnyi resurs]: Vikipediya. Svobodnaya entsiklopediya. – Rezhim dostupa: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_\(%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%8F\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_(%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%8F)) (data obrascheniya: 02.02.2019). – Nazvanie s ekrana.

7. Starenyi I. O. Formuvannya numizmatychnoi kolektsii Podilskoho yeparkhialnoho davnioskhovyshcha // Kamyanets-Podilskiy u konteksti ukrainsko-yevropeyskykh zvyazkiv: materialy 4 Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kamyanets-Podilskiy, 17–18 travnya 2012 r. / [red.-kol.: O. M. Zavalnyuk (holova), O. B. Komarnitskiy (vidp. red.)], L. V. Bazhenov ta in.]. – Kamyanets-Podilskiy: PP “Medobory”–2006”, 2016. – S. 78–83.

8. Ustav frantsiskanskoho ordena miryan. Glava I. Frantsiskanskiy orden miryan / [Elektronnyi resurs]: Frere Rufin.com. – Rezhim dostupa: <https://www.frere-rufin.com/pages/ru/ofs/regles-ofs> (data obrascheniya: 02.02.2019). – Nazvanie s ekrana.

Рис. 3,4

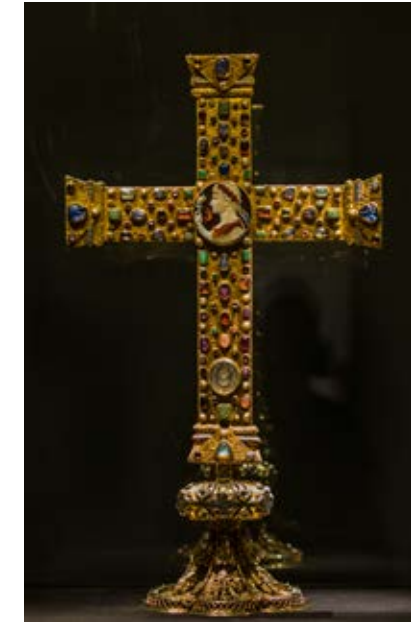

Рис. 1, 2

Рис. 5, 6

Рис. 7, 8

Рис. 9

Рис. 10, 11

Рис. 12, 13

Рис. 14, 15

Рис. 16, 17